

door Ivo van Hilvoorde

Endorfine als muze

De intellectuele omarming van sport

De Academische Boekengids 60, januari 2007, pp. 21-23.

Het afgelopen jaar was een hoogtepunt in de verschijning van filosofische lofzangen op sport. De hedendaagse academicus dweept daarin vooral met individuele duursporten zoals wielrennen, hardlopen of bergbeklimmen. Duiden deze publicaties op een blijvende intellectuele belangstelling voor sport? Of bevestigen zij juist het sociale onderscheid van sportliefhebbers?

Enkele miljarden mensen waren tijdens de finale van het WK voetbal 2006 getuige van de kopstoot waarmee Zinedine Zidane zijn tegenstander Marco Materazzi vol in de borst trof. Nog steeds speculeert men over de vraag wat Zidane zo kwaad had gemaakt. Materazzi publiceerde het boek *Wat ik écht zei tegen Zidane*, met daarin treiterende uitspraken die hij gedaan zou kunnen hebben. Eén van de provocaties uit het boek luidt: 'Sinds de dood van Foucault is de Franse filosofie om te huilen.'

Het is niet erg waarschijnlijk dat deze belediging aan het adres van de Franse filosofie ten grondslag lag aan de blinde woede van Zidane. Voetballers die de vaderlandse filosofie verdedigen met een kopstoot zijn zeldzaam. Dit in tegenstelling tot intellectuelen die tegenwoordig de sport omhelzen en bejubelen. Auteurs van zeer uiteenlopende academische komaf hebben de afgelopen decennia hun sportieve coming-out beleefd. Het afgelopen jaar leek er zelfs sprake van een absoluut hoogtepunt in de uitgave van sportboeken en filosofische lofzangen op sport. Getuigt deze belangstelling van een definitieve intellectuele omarming van sport? Of zou het kunnen zijn dat deze hoogdravende filosofische reflecties en getuigenissen over sport juist bijdragen aan de bevestiging van het onderscheid, zij het in een nieuw jasje, tussen *high* en *low (sport)culture*?

Van de Vlaamse filosoof Marc Van den Bossche verscheen in de serie 'De passie van?' het boek *Wielrennen*. Van den Bossche heeft twee grote passies: filosofie en wielrennen. Die twee vinden elkaar in wat je 'de liefde voor de omweg' zou kunnen noemen. In een vurig pleidooi voor het 'denken met het lijf' toont de auteur zich een romanticus die het cultiveren van lijfelijkheid ziet als een noodzakelijk alternatief binnen een hypertechnologische en op efficiëntie gerichte samenleving. Die cultivering is echter niet iedereen gegeven.

Zo is de huidige fitnesscult in zijn ogen vooral een uiting van technologische conformiteit. De wijze waarop Van den Bossche het wielrennen beleefd en praktiseert zou meer een esthetische beleving zijn en dichter bij de natuur staan. Bij het intensieve sporten zou het vooral een kwestie zijn van het lichaam dat erom vraagt ('het lichaam denkt vaak vóór ons'). Daarbij benadrukt hij het verslavende karakter van duursport en, dankzij endorfine (een lichaamseigen morfine die gepaard gaat met een gevoel van euforie), de aan dronkenschap verwante roes. De auteur bezingt in lyrische termen het wielrennen als legale drug.

'HOEVEEL 'EDELER', AUTONOMER OF AUTHENTIEKER IS DE WIELRENNER DIE FIETST OMDAT HET LICHAAM EROM VRAAGT DAN IEMAND DIE HET FITNESSCENTRUM BEZOECT OMDAT DE HEERSENDE LICHAAMSIDEOLOGIE DAT OPLEGT?'

Veel andere sporters en bezoekers van fitnesscentra zouden zich door andere, wellicht 'minder edele' motieven laten leiden. Maar hoeveel 'edeler', autonomer of authentieker is de wielrenner die fietst omdat het lichaam erom vraagt dan iemand die het fitnesscentrum bezoekt omdat de heersende lichaamsideologie dat oplegt? Van den Bossche verdedigt zijn hobby met verve. Maar als het gaat om kritische distantie over bijvoorbeeld deze vraag, wint de gepassioneerde wielrenner het van de gepassioneerde filosoof.

Opmerkelijk is de spanning in het boek tussen het pleidooi voor het cultiveren van de zinnelijkheid enerzijds en het niet altijd even fijnzinnig en 'lijfelijk' taalgebruik anderzijds. 'Denken', aldus Van den Bossche, 'is het gevolg van de copulatie van een lijf met de wereld.' Over een klassieke Nederlandse sportroman, *De Renner* (1978) van Tim Krabbé, schrijft de Vlaming: 'qua filosofische draagwijdte pist hij niet eens tot over de startlijn'. Hoe ver Van den Bossche zelf pist qua filosofische draagwijdte is moeilijk te zeggen, vooral omdat filosofie zich moeilijk laat vergelijken met vérpissen.

Ondanks het paternalistische toentje ('Mannen: er is niet de ene weg van A naar B [?] Vrouwen houden van zijwegen en omwegen en weggetjes en vertoefmomenten.'), smeedt de auteur een geloofwaardige eenheid tussen wielrennen en filosofie, tussen leer en leven. Goed bekend met het pragmatisme beziet hij filosofie als belichaamde levenspraktijk en fietsen als levenskunst. Filosofie en wielrennen staan bij hem in dienst van een veelomvattend bildungsideaal.

In een vergelijkbare poging tot intellectuele verheffing van de sport concentreert hoogleraar Europees recht W.T. Eijsbouts zich op de bal. In *Een kleine filosofie van de bal* formuleert hij een ambitieuze eis: 'Er moest nu maar eens een filosofische beschouwing geschreven worden over wat bal en mensen met elkaar kunnen doen.' Eijsbouts lardeert eigen invallen over de bal en zijn bespelers met inzichten van bekende filosofen. Die worden er regelmatig met de haren bijgesleept en soms vrijwel ongebruikt weer de deur gewezen. Zo komt Plato even om de hoek kijken, maar die zou het niet gelukt zijn het vormaspect van de werkelijkheid te begrijpen. Popper komt ook even langs, maar die spreekt in zijn interpretatie van Plato 'charmante onzin'.

In een kort hoofdstukje komt de auteur met een uitvoerig citaat uit *Sferen* (2003) van Peter Sloterdijk, omdat het 'aardig is de wat bombastische sfeer van dit werk op te roepen'. Vervolgens verwijft hij Sloterdijk met 'simplistische tweedelingen' te komen en heeft hij 'de aardigste kwestie' vergeten te behandelen, namelijk de tweedeling in het westerse denken tussen bol en bal, tussen globe en speelbal. Zo komen we niets te weten over het werk van Sloterdijk, behalve dan dat hij iets niet heeft gethematiseerd dat de auteur zelf ook niet uitwerkt.

Een kleine filosofie van de bal is vooral een verzameling cryptische taal. Het boek begint met de opmerking dat hoofdstukken kunnen worden overgeslagen zonder de draad van het betoog kwijt te raken. Je vraagt je al lezend af of er wel een draad is om kwijt te raken. Wel duiken er regelmatig verwijzingen op naar Johan Huizinga en diens *Homo Ludens* (1938). Voor zijn thema is het inderdaad een belangrijk boek, waartoe hij zich inhoudelijk zou moeten verhouden. Maar ook dit invloedrijke boek komt er bekaaid van af. Het is jammer dat een gedegen commentaar ontbreekt op Huizinga's vooronderstelling dat de spelende en belangeloze mens ten grondslag ligt aan vrijwel alle cultuuruitingen, inclusief wetenschap en sport. Pas tegen het einde van het boek worden wel interessante vragen gesteld, namelijk of het spel dat materiële waarden dient nog wel spel genoemd kan worden. Waarom zou spel onverenigbaar zijn met belangen en ruilverkeer? Is commercieel voetbal niet speels? Wat zijn bedreigingen voor de 'autonomie' van de sport? Het boek houdt op waar het wat mij betreft had mogen beginnen.

Eijsbouts heeft gedaan wat de neerlandicus Peter Smink onomwonden omschrijft als: 'Mijn eigen ongestructureerde gang gaan, dat is mijn wens.' Ook Smink speelt er lekker op los in *De cultus van het lijden. Een vrije oefening*. Het bestaat uit een verzameling associaties, fragmenten, herinneringen, losse invallen, gekke toevalligheden en actualiteiten, met als terugkerende thema's de fiets, wielrennen, 'duurschrijfpogingen' en twee helden: de cultuurfilosoof Walter Benjamin en de schrijver Tim Krabbé.

De auteur wil zijn door sport verworven uithoudingsvermogen in dienst stellen van denkkraft. De lezer krijgt daarbij vooral de denkprocessen en associaties voorgeschoteld en mag er zelf de regels en lijnen in aanbrengen. Te midden van veel onleesbare mystiek en exegese van het oeuvre van Krabbé staat ineens een leesbaar, maar merkwaardig hoofdstuk waarin de auteur zich afvraagt of er sportromans zijn verschenen die zich kunnen meten met *De Renner*. Hij heeft zes literaire publicaties 'uitverkoren'. Hoewel je zo'n literaire uitverkiezing niet direct verwacht midden in zo'n boek, veer je als lezer wel even op wanneer de auteur zo'n concreet plan aankondigt.

'ALS LEZER BEKRUIPT JE HET BEELD VAN DE SPITS DIE KANS NA KANS MIST, MIDDEN IN DE WEDSTRIJD NAAR DE TRIBUNES LOOPT EN ZICH BEGINT TE VERONTSCHULDIGEN VOOR DE GEMISTE KANSEN.'

De term 'uitverkoren' is bij Smink echter geen garantie voor kwaliteit. Eén van de 'uitverkoren' boeken is 'volgeplempt met een slap taalbreisel'. Over een ander 'uitverkoren' boek schrijft hij: 'letterlijk alles aan dit werkstuk is clichématig'. Andere mooie sportboeken krijgen magere cijfers van de met Krabbé dwepende auteur.

Zowel Eijsbouts als Smink vraagt op merkwaardige wijze om clementie van de lezer. Halverwege het boek sluit Eijsbouts een hoofdstukje af met de zin 'Dit is een wat zwaar verteerbare uitsmijter.' En Smink schrijft, halverwege, een 'probeersel pur sang': 'Ik ben op dreef, al neem ik wel grote stappen. In mijn vaart verlies ik elk gevoel voor verhoudingen uit het oog.'

Als lezer bekruipt je het beeld van de spits die kans na kans mist, midden in de wedstrijd naar de tribunes loopt en zich begint te verontschuldigen voor de gemiste kansen. Bij sportieve prestaties ben je nog wel bereid die clementie te verlenen, omdat de inspanningen zelf deel kunnen uitmaken van de esthetische beleving van de toeschouwer. Schrijven mag dan volgens Smink een beproeving zijn, vergelijkbaar met duursport, als lezer ben je toch meer geïnteresseerd in een voltooid eindproduct.

Een geheel andere kijk op sport en lichamelijke opvoeding schotelt onze vaderlandse bioloog Midas Dekkers ons voor. Dekkers heeft zijn verwondering en afkeer over de menselijke neiging om het lichaam te dressereren en te disciplineren vormgegeven in *Lichamelijke oefening*, geschreven in de hem typerende stijl. Je moet er wel van houden, van zijn ironische en tegendraadse sausje, want hij overgiet er alles mee.

Dekkers geeft de voorkeur aan de esthetiek van contra-intuïtieve redeneringen boven de saaiheid van evenwichtig afgewogen feiten. Hij is een behendig bespeler van de taal en in het bezit van een grote trukendoos aan schijnbewegingen, dubbele scharen, maar helaas ook schwalbes. Dekkers wisselt een

olijke kijk op serieuze thema's af met wilde popduikelingen over schijnproblemen. Toch zijn er genoeg redenen om zijn spel serieus te nemen. Hij claimt nogal wat en legt gewaagde verbanden.

Veel irritaties van Dekkers zijn herkenbaar als het gaat om het al te serieus nemen van een activiteit waarvan de aardigheid nu juist is, zoals hijzelf terecht opmerkt, dat het geen noodzakelijk doel heeft buiten zichzelf. Het is inderdaad de aardigheid van sport dat ze nergens toe leidt. Maar het alternatief, 'sport moet weg', lijkt geen zinvol alternatief voor het dogma 'sport moet' en gaat mank aan vergelijkbare eenzijdigheden.

Alle 'lichaamsoefening' wordt op één grote hoop gegooid, en gaat in zijn geheel op de brandstapel. Niets deugt. En alle lichaamscultuur is te herleiden tot fascisme, nationalisme, patriottisme, doorgesloten narcisme, complotten van werkgevers en de cosmetische industrie. Sport heeft weinig vrede en veel oorlog voortgebracht. 'De Coubertin sloot in 1933 met Hitler en Goebbels een duivels pact tussen religieuze sport en heidense ideologie', aldus de auteur, 'met verstrekkende gevolgen.' Dat zijn straffe uitspraken, in een boek zonder grondig en evenwichtig bronnenonderzoek.

Dekkers doet de sport in haar geheel af als een historische aberratie, iets wat niet noodzakelijk bij de mens hoort, wat toevallig ergens in de negentiende eeuw groot is geworden en evengoed weer kan verdwijnen. 'Haal de industriële revolutie weg en je houdt geen sport over.' Een aardige gedachte, maar historisch gezien onjuist.

Het is jammer dat Dekkers niet heeft gekeken naar de andere kant van sport: de verrukking, het plezier, de gelijkenissen of juist de verschillen tussen spelende dieren en mensen, het culturele belang van 'spel' en agon. Het is ook jammer dat hij onbekend is met de overeenkomsten die er zijn tussen het plezier dat kan worden beleefd aan intellectuele handelingen en speelse bewegingshandelingen, of met de ervaring dat een fit en opgeruimd lichaam ook kan bijdragen aan 'opgeruimde' gedachten.

Bij Dekkers lijkt het lichaam daadwerkelijk een kerker van de ziel. Het lichaam een trawant van de duivel, de geest een vonk van God. Hij heeft wel oog voor de complexe verhoudingen tussen 'denken' en 'doen', en stelt zich ook type vragen als: ren ik weg omdat ik bang ben of ben ik bang omdat ik wegren? Maar uiteindelijk blijft zijn denken dualistisch. Sterker nog, lichaam en geest lijken verwickeld in een soort *zero-sum game*, waarbij de winst van de één noodzakelijkerwijs het verlies van de ander impliceert. Hoe meer zorg voor het lichaam, des te minder voor het verstand. Toch is ook lichamelijkheid te duiden in termen van intelligentie, creativiteit en genialiteit.

Voor de welwillende lezer valt er een hoop te gniffelen. Maar de beter ingevoerde lezer gaat de eenzijdigheid van bronnen en de selectieve greep daaruit op den duur wel wat tegenstaan. De afwezigheid van literatuurverwijzingen verhoogt de leesbaarheid, maar heeft ook een keerzijde, al was het maar omdat Dekkers ten onrechte de suggestie wekt dat de invallen, voorbeelden en associaties allemaal uit zijn eigen brein komen.

Volgens de Duitse hoogleraar literatuurwetenschap Hans Ulrich Gumbrecht (werkzaam aan Stanford University) hebben veel auteurs over de geschiedenis van sport geschreven om aan te tonen dat sport is gebruikt en misbruikt voor niet-sportieve functies en doeleinden. In *Lof van de sport*, een vertaling van *In Praise of Athletic Beauty*, schrijft Gumbrecht dat hij daaraan niet wil meedoen, 'want ik zie niet in hoe dat anders had kunnen zijn. [...] Dat is nu eenmaal de manier waarop instellingen werken.' Gumbrecht vermijdt de lichamen van sporters te interpreteren als onderdeel of symptoom van iets anders. Dit boek relateert de idee dat momenteel iedere academicus de sport hartstochtelijk omhelst. Gumbrecht ziet veel pompeuze minachting en wijst op de modieuze drang om sport juist kritisch aan de kaak te stellen. Waarom, zo vraagt hij zich af, is het zo moeilijk om sport te loven? Hij weet een brede kennis van sport te verbinden met relevante filosofische inzichten. Aan de hand van Immanuel Kant belicht hij bijvoorbeeld de vraag wat we bedoelen wanneer we zeggen dat we sport 'mooi' vinden.

'HET IS GEEN TOEVAL DAT ER VEEL SCHRIJVENDE BERGBEKLIMMERS EN KLIMMENDE FILOSOFEN ZIJN.'

In een historisch deel trekt de auteur een interessante parallel tussen het moderne fitnesscentrum en het antieke Griekse gymnasium. Hij wijst erop dat de intellectuele gedachteswisselingen ten tijde van Plato en Aristoteles hand in hand gingen met de bewondering voor mooi gevormde lichamen en de erotische spanningen en escapades van dien. Een vergelijkbare integratie van intellectuele arbeid en fitness is moeilijk voorstelbaar in een hedendaagse academische context. De actuele academische fascinatie voor het lichaam kent blijkbaar ook grenzen. De intellectuele dweepzucht met sport betreft toch vooral de individuele en (extreme) duursporten, zoals wielrennen, hardlopen of bergbeklimmen. Auteurs mogen graag de parallellen benadrukken tussen schrijven en sport waar het gaat om de verkenning van grenzen (van het denken en de uitputting) en het disciplineren van de lange adem. Het is geen toeval dat er veel schrijvende bergbeklimmers en klimmende filosofen zijn. Velen tonen zich daarbij erflaters van de romantiek en bezingen de sociaal geaccepteerde drug endorfine als muze.

Daarmee bevestigen veel auteurs een onderscheid tussen de elitaire en volkse wijze van sport kijken en sport bedrijven. Veel intellectuelen omarmen een individuele duursport en distantiëren zich van de massasport, van de dionysische vervoering van de voetbalsupporter en van de hypercommerciële

fitnesscultuur. Het is te prijzen dat Gumbrecht daaraan weet te ontkomen en juist wijst op subtiele onderscheidingen, wijzen van fascinatie en vervoering. Om te achterhalen waarom sport ons zo fascineert moeten we volgens de auteur niet in de valkuil lopen om het prestige daarvan te willen verhogen. Gumbrecht presenteert een typologie van soorten fascinaties zonder daarbij, in tegenstelling tot veel andere auteurs, een normerende hiërarchie aan te brengen. Dat vereist echter wel veel inhoudelijke kennis van sport en van de sportliefhebber.

Zoals een geniaal sporter niet altijd de 'meest geschikte' woorden vindt voor het duiden van zijn eigen handelingen, zo is een taalvirtuoos niet per se in staat om de virtuositeit van sporters te herkennen of op een adequate wijze te duiden. Met Gumbrecht kunnen we het in ieder geval eens zijn over één ding, namelijk dat we deze intellectuele overwegingen niet nodig hebben om plezier aan sport te beleven.

Ivo van Hilvoorde is universitair docent filosofie en sportfilosofie aan de Faculteit der Bewegingswetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam.

Besproken boeken:

De cultus van het lijden. Een vrije oefening

door **Peter Smink**

Uitgeverij De Arbeiderspers/Het Sporthuis. Amsterdam/Antwerpen 2006.

240 pag., € 17,95

Een kleine filosofie van de bal

door **W.T. Eijsbouts**

Prometheus. Amsterdam 2006.

140 pag., € 15,00

Lichamelijke oefening

door **Midas Dekkers**

Uitgeverij Contact. Amsterdam/Antwerpen 2006.

356 pag., € 29,90

Lof van de sport

door **Hans U. Gumbrecht**

Uitgeverij De Arbeiderspers/Het Sporthuis. Amsterdam/Antwerpen 2006.

192 pag., € 22,95

Wielrennen. De Passie van Marc Van den Bossche

door **Marc Van den Bossche**

Lemniscaat. Rotterdam 2005.

120 pag., € 14,50